

Η Μάχη του Κιλκίς

τοῦ Δημήτρη Νατσιοῦ, Δασκάλου – Θεολόγου

Σάν σήμερα ξεκινούσε ἡ μάχη τοῦ Κιλκίς.

«Όλα τά εἶχα προβλέψει, τά εἶχα σκεφθεῖ, ὅλα ἐκτός ἀπό τήν τρέλλα τῶν Ἑλλήνων». Εἶναι λόγια τοῦ Νικολάου Ἰβανώφ, ἀντιστρατήγου, διοικητῆ τῆς 2ης Βουλγαρικῆς Στρατιᾶς, μετὰ τήν ἥττα του στό Κιλκίς. Χωρίς νά τό γνωρίζει ὁ Βούλγαρος στρατηγός ἐπαναλαμβάνει τά λόγια τοῦ θρυλικοῦ Γέρου τοῦ Μοριά, τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, πού ἔλεγε λίγα χρόνια μετὰ τήν ἀγιασμένη Ἐπανάσταση τοῦ '21: «Ὁ κόσμος μᾶς ἔλεγε τρελλούς. Ἡμεῖς, ἂν δέν ἤμεθα τρελλοί, δέν ἐκάναμεν τήν ἐπανάστασιν, διατί ἠθέλαμεν συλλογισθῆ πρῶτον διά πολεμοφόδιαν, καβαλλαρία μας, πυροβολικό μας, πυροτοθῆκες μας, τά μαγαζιά μας, ἠθέλαμεν λογαριάσει τήν δύναμιν τῆν ἐδικήν μας, τήν τούρκικη δύναμη. Τώρα ὅπου ἐνίκησαμεν, ὅπου ἐτελιώσαμεν μέ καλό τόν πόλεμό μας, μακαριζόμεθα, ἐπαινόμεθα. Ἄν δέν εὐτυχούσαμεν, ἠθέλαμεν τρώγει κατάρεις ἀναθέματα...» («Ἄπαντα περί Κολοκοτρωναίων», ἐκ. «ΙΔΕΒ», σελ. 215) Ναί, ἡ ἴδια «τρέλλα», ὁ ἠρωισμός, ἡ «νηφάλιος μέθη» τῶν Ἑλλήνων, φανερώθηκε καί στή Σαλαμίνα καί στήν Πόλη καί στό Μεσολλόγι καί στό ἔνδοξο '40.

Ἡ ἐλληνική ἱστορία ἔχει μία ἰδιοτυπία, μοναδική ἴσως στήν οἰκουμένη. Εἶναι ἱστορία ἀδιάλειπτων ἀγώνων γιά ἐπιβίωση. Μῆλλον τῆς ἔριδος οἱ γεωγραφικές ἐστίες του στή συμβολή δύο ἡπείρων, ἀντιμετωπίζουν εἰσβολές, ἐπιθέσεις, κατοχές καί φρικτές σκλαβιές, ἐρημώσεις κατά τήν

διάρκεια ἀδιάκοπων ἐπεκτατικῶν ἐξορμήσεων ἀπό ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Ὅλοι τίς διεκδικοῦν, ὅλοι τίς ποδοπατοῦν μέ τὰ στίφη τους. Ἀλέθεται ὁ Ἑλληνισμός, ἡ «Πονεμένη Ρωμηοσύνη» στίς μυλόπετρες τῆς ἱστορίας, ἀλλά «... ἰδού ζῶμεν». Ἡ, ὅπως ὠραία τό διατύπωσε ὁ στρατηγός Μακρυγιάννης στά «ἀπομνημονεύματά» του: «Ὅτι ἀρχή καί τέλος, παλαιόθεν καί ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νά μᾶς φᾶνε καί δέν μποροῦνε· τρῶνε ἀπό μας καί μένει καί μαγιά...».

Ἀπό τήν ἴδια τήν μαγιά τῶν ἡρώων τοῦ '21 ἦταν φτιαγμένοι καί οἱ μαχητές τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, οἱ ὁποῖοι εἶναι συνέχεια τῆς μεγάλης Ἐπανάστασης. Ἐκατό περίπου χρόνια μετά, τό Γένος, ἐδραζόμενο στήν λαϊκή ὁμοψυχία: «Ἕλληνας ὁμοφρονέοντας... χαλαπούς εἶναι περιγίγνεσθαι», ὅταν ὁμονοοῦν οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀνίκητοι διαλαλεῖ ὁ Ἡρόδοτος («Ἱστορία» ΙΧ, 2) χάρις καί στήν θυσία τῶν παλληκαριῶν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, διπλασιάζει τά φτερά του.

Οἱ Βαλκανικοί Πόλεμοι τοῦ 1912-13 εἶναι ἀπελευθερωτικοί πόλεμοι. Καί ὁ στρατός μας ἐλευθέρωνε σκλάβους Ρωμηούς, οἱ ὁποῖοι γιά 500 καί πλέον χρόνια διατήρησαν ἄσβεστη τήν ἐθνική τούς συνείδηση, γιατί – αναμφίλεκτα ἀλήθεια αὐτό– κρατήθηκαν ἀπό «τό ἄμφιο» τῆς ἐλληνοσώτειρας Ἐκκλησίας μας.

Στίς 30 Αὐγούστου τοῦ 1907 ὁ λαός τῆς Δράμας ἀποχαιρετᾷ τόν ἐθνο-ιερομάρτυρα Ἐπίσκοπο Χρυσόστομο, πού ὄδευε γιά τόν τόπο τοῦ μαρτυρίου του, τήν αἱματοκυλισμένη Σμύρνη. Λίγο πρίν τήν ἐπιβίβασή του στό τρένο, ὁ δημογέροντας Νίκας, προσφωνόντας τον, ὑψώνει τήν φωνή του, ὀρθώνει τήν λεβέντικη κορμοστασιά του, ἀτενίζει ἀγέρωχα τόν ποιμενάρχη καί τοῦ φωνάζει: «Δέσποτα, μᾶς παρέλαβες λαγούς καί μᾶς ἔκαμες λιοντάρια. Μείνε ἥσυχος. Θά γίνει τό θέλημά σου.» (Ν. Βασιλειάδη: «Γιά τήν Ἐλευθερία», σελ. 265) Ἡ Ἐκκλησία στάθηκε ὁ Κυρηναῖος τοῦ Γένους σ' ὅλη τήν πολυαίωνα σκλαβιά, αὐτή, μέ τούς ἀτρόμητους Μητροπολίτες της, ἦταν ἡ ψυχή τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα. Ἄς τό θυμοῦνται αὐτό ὅσοι ἐκκλησιομάχοι κounoῦν σήμερα τό δάχτυλο καί βυσοδομοῦν κατά τῆς ἀμωμῆτου πίστεώς μας.

Ἔλεγε μεταξύ ἄλλων ὁ μέγας λογοτέχνης μας Στρατής Μυριβήλης, σέ ὁμιλία του, τό 1953: «Σάν ἔπεσε τό Βυζάντιο, ἡ Ἐκκλησία ἀντικατέστησε τόν τσακισμένο κρατικό ὀργανισμό σάν ὑποκατάστατος μηχανισμός τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας. Τά σύμβολα τῆς Αὐτοκρατορίας τά κράτησε ἡ Ἐκκλησία καί τά διατήρησε μέσα στούς μαύρους αἰῶνες τῆς σκλαβιάς. Καί μέσα σ' αὐτούς τούς φοβερούς αἰῶνες, αὐτή στάθηκε τό πνευματικό καί ἐθνικό κέντρο τῆς μαρτυρικῆς φυλῆς. Ἐνάντια στούς ἀρχηγούς της ξέ-

σπαγε κάθε επίθεση τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τόσο ἀπό μέρος τῶν κατακτητῶν, ὅσον καί ἀπό μέρος τῶν Φράγκων. Καί σωστά τόπανε, πῶς σέ πολλές κρίσιμες ὥρες τό ράσο στάθηκε ἡ ἐθνική σημαία τῆς Ἑλλάδας στά χρόνια της σκλαβιάς. Σ' αὐτό τό διάστημα, ἑκατοντάδες χιλιάδες Ἑλληνες χάθηκαν γιά τό ἐλληνικό ἐθνικό σύνολο. Ποιοί ἦταν αὐτοί; Ἦταν ὅλοι ὅσοι μέ τή βία ἢ μέ τόν φόβο ἄφησαν τή θρησκεία τους.» Συμπέρασμα ἀδιάσειστο: «Ἄν ὑπάρχουμε σήμερα σάν ἐλληνική φυλή, εἶναι γιὰτί κρατηθήκαμε ἀπό τό ἄμφιο τῆς Ἐκκλησίας μας ὅλα αὐτά τά χρόνια».

(Ὁ Μυριβήλης πολέμησε στούς Βαλκανικούς πολέμους καί τραυματίστηκε. Ὅταν ὁ πατέρας του ἔμαθε στή Λέσβο τό νέο, ἀπό τή χαρά του κέρασε ὅλο τό χωριό. «Ἄλλοι καιροί, ἄλλα ἦθη». Τότε μεγαλουργοῦσαν οἱ καρδιές, τώρα μεγαλουργοῦν τά χρήματα, ὅπως ἔλεγε ὁ Κανάρης).

Ἔτσι φτάσαμε στούς Βαλκανικούς πολέμους καί στήν τριήμερη μάχη τοῦ Κιλκίς, στίς 19-21 Ἰουνίου τοῦ 1913 πού φέτος τιμοῦμε τά ἐκατόχρονα ἀπό τήν διεξαγωγή της. Ἡ μάχη τοῦ Κιλκίς – Λαχανά, ἡ δίδυμη μάχη ὡς εἴθισται νά λέγεται, ἦταν ἡ πρώτη ἀποφασιστική σύγκρουση μεταξύ τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Βουλγάρων κατά τόν Β' Βαλκανικό Πόλεμο (Β' ΒΠ) ὑπῆρξε ἡ πιό κρίσιμη καί ἡ πλέον φονική μάχη, ὄχι μόνο τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων, ἀλλά καί τῆς νεότερης ἐλληνικῆς ἱστορίας. Χάρις στήν νίκη τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἡ Μακεδονία, ἡ Ἡπειρος, τά νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἀκόμη καί ἡ Κρήτη καί ἡ Θράκη ἐνώθηκαν ὀριστικά μέ τό λυμφατικό τότε ἐλληνικό κράτος καί ἀπετράπη ἡ προσπάθεια τῶν Βουλγάρων νά ὑλοποιήσουν τό ὄνειρο τῆς «Μεγάλης Βουλγαρίας» (Συνθήκη Ἁγίου Στεφάνου, 1878).

Ἔλεγε ὁ ἀθηναιογράφος λογοτέχνης Δημήτρης Καμπούρογλου: «Ὅλα τά ἔθνη γιά νά προοδεύσουν πρέπει νά βαδίσουν ἐμπρός πλὴν τοῦ ἐλληνικοῦ πού πρέπει νά στραφεῖ πίσω», ὄχι βέβαια ὡς στείρα προγονολατρία ἀλλά ὡς μελέτη τῶν τιμαλφῶν ἀξιῶν τοῦ Γένους, μέ σκοπό τήν παιδαγωγία κυρίως τῶν νέων. Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ σπουδή τῆς ἱστορίας ἐμφυσεῖ στό παιδί ἀγάπη γιά τήν πατρίδα, τοῦ προσφέρει πρότυπα ζωῆς, τοῦ γνωρίζει τά ἐλλατώματα καί τά προτερήματα τοῦ Γένους, ἐνεργεῖ, μ' ἕναν λόγο, ἐντός του διαπλαστικά, ὡς κατ' ἐξοχήν παράγοντας αὐτοσυνηθισίας. Καί δὴ τί καλύτερο παράδειγμα φιλοπατρίας ἀπό τήν μάχη τοῦ Κιλκίς, τήν ὁποία ἐν συντομία θά ἐξιστορήσουμε, ἐπιμένοντας κυρίως στά βιώματα αὐτήκων καί αὐτοπτῶν μαρτύρων.

Τό ἀθάνατο ἔπος

Τό κίνημα τῶν Νεοτούρκων (Ἰούνιος τοῦ 1908) κι ὁ κίνδυνος νά ἐξοντωθοῦν ἀπό τήν τουρκική μισαλλοδοξία ὅλοι οἱ Χριστιανοί τῆς Μακε-

δονίας και της Θράκης, οδήγησε τό 1912 τούς Έλληνες, τούς Βούλγαρους, Σέρβους και Μαυροβούνιους νά ξεχάσουν προσωρινά τίς διαφορές τους και νά συσσωματωθούν κατά της Όθωμανικής Αύτοκρατορίας.

Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος έληξε νικηφόρος για τά βαλκανικά κράτη, όμως οί Βούλγαροι «έμνήσθησαν ήμερών αρχαίων», ξαναθυμήθηκαν τόν χάρτη της Μεγάλης Βουλγαρίας και νόμισαν ότι έφτασε ή ώρα νά πραγματοποιήσουν τά παλιά χιμαιρικά τους σχέδια εις βάρος και της Σερβίας και της Ελλάδας. Η άπληστία της Βουλγαρίας, ή υπερφίαλη συμπεριφορά της προς τούς συμμάχους κι ένα πλήθος από δόλιες ενέργειες, έστρεψαν τήν Ελλάδα και τήν Σερβία έναντίον της και οδήγησαν στόν Δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο (Β΄ ΒΠ).

Στίς 19 Μαΐου τοῦ 1913 υπεγράφη στη Θεσσαλονίκη ή συνθήκη συμμαχίας μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας για νά άντισταθμίσει τίς ενέργειες τών Βουλγάρων, πού συγκέντρωναν μυστικά τό στρατό τους, για νά χτυπήσουν αίφνιδιαστικά τούς πρώην συμμάχους τους. Μία τελευταία προσπάθεια τών κυβερνήσεων Ελλάδας και Σερβίας, για νά αποφευχθεί ή σύγκρουση, ματαίωσαν οί ίδιοι οί Βούλγαροι μέ τήν αξίωσή τους νά άπλωθούν σ΄ ολόκληρη τή ΝΔ Μακεδονία, τήν όποία κατείχε ο έλληνικός στρατός. Έτσι οδήγήθηκαν τα πράγματα στην σύγκρουση.

Στίς 16 Ιουνίου τοῦ 1913 οί Βούλγαροι, άφοῦ μετέτεφεραν τίς περισσότερες δυνάμεις τους από τή Θράκη στη Μακεδονία προς τήν πλευρά τών Ελλήνων και τών Σέρβων άρχισαν σφοδρότατη επίθεση. Για τούς Έλληνες και τούς Σέρβους δέν απέμενε παρά μονάχα ή γενική άντεπίθεση. Αλλά πριν από κάθε άλλη ενέργεια ο στρατός μας ξεκαθάρισε τήν Θεσσαλονίκη από τούς Βουλγάρους, πού μέ δόλο είχαν εισδύσει στην πρωτεύουσα της Μακεδονίας, από τήν ήμέρα κιόλας της άπελευθέρωσής της. Και ύστερα άρχισαν οί μεγάλες έπιχειρήσεις. Και πρώτη στη σειρά ή ένδοξη μάχη τοῦ Κιλκίς.

Τό Γενικό Έπιτελεῖο Στρατοῦ στην έξοχη πολύτομη έκδοσή του, πού επιγράφεται «ο Έλληνικός στρατός κατά τούς Βαλκανικούς Πολέμους τοῦ 1912-1913 (Αθήνα, 1932)» περιγράφει μέ θαυμαστό και αναλυτικό τρόπο όλες τίς φάσεις της πολεμικής εκείνης έπιχείρησης, πού δόξασε για μία φορά ακόμη τά ελληνικά όπλα και υπήρξε θέατρο ασύγκριτων ήρωισμῶν τών αξιωματικῶν και τών άνδρῶν τοῦ στρατοῦ μας.

Στά νότια του Κιλκίς ήσαν γερά όχυρωμένοι οί Βούλγαροι και 4 μεραρχίες τοῦ κέντρου τούς χτύπησαν δυνατά στίς 19 Ιουνίου 1913. Στίς 20 Ιουλίου, δεύτερη μέρα της μάχης, τό Γενικό Στρατηγεῖο πρόσταξε γενική επίθεση από τήν αύγή σε όλο τό μέτωπο. Κι ένῶ στό δεξιό άκρο τοῦ

μετώπου ή 7η Μεραρχία άνέτρεψε τούς άπέναντι έχθρούς της και μπήκε στη Νιγρίτα, οί μεραρχίες του κέντρου προχωρούν προς τό Κιλκίς μέ πολύ άργό ρυθμό, γιατί ή άμυνα τών Βουλγάρων, πού έκαναν συνεχώς ίσχυρές άντεπιθέσεις, ήταν άποφασιστική και πεισματώδης. Στόν τομέα του Λαχανά ή 1η Μεραρχία (στρατηγός Μανουσογιαννάκης) προχώρησε πίο γρήγορα προς τίς νότιες προσβάσεις τής όχυρωμένης τοποθεσίας και κυριεύσε και 6 έχθρικά κανόνια.

Τό δειλινό τής 20ης Ιουνίου ή κατάσταση είναι πολύ κρίσιμη. Η αντίσταση τών Βουλγάρων είναι λυσσαλέα. Τό έλληνικό πεζικό έπρεπε νά τούς βγάξει μέ τίς λόγχες από τά χαρακώματά τους και οί άπώλειες ήταν τεράστιες. Τό Γενικό Στρατηγείο έστειλε νέα διαταγή στις Μεραρχίες του κεντρικού μετώπου νά κυριεύσουν «πάση θυσία» τό Κιλκίς, πρίν σκοτεινιάσει. Η 2η Μεραρχία (στρατηγός Καλάρης) σέ έκτέλεση τής διαταγής ενήργησε νυκτερινή επίθεση. Μέ έπικό άγώνα, φοβερές άπώλειες (οί περισσότεροι άξιωματικοί τέθηκαν έκτός μάχης). Ανατρέποντας τήν μία μετά τήν άλλη τίς 3 γραμμές άμυνας τών Βουλγάρων, στις 9:40 τό πρωί τής 21ης Ιουνίου, ή γαλανόλευκη κυματίζει στην πόλη και περιχαρής ό διοικητής στρατηγός Καλάρης τηλεγραφεϊ στό Γενικό Έπιτελεϊο: «Άγγέλω νίκην Κιλκίς. Έχθρός ύποχωρεϊ έγκαταλείψας όχυρωμένας θέσεις...» Τό κάστρο του Βουλγαρισμοϋ πάρθηκε. Άλλά μέ πόσες θυσίες! Κατά άνακοίνωση του Στρατηγείου οί άπώλειες ανήλθαν σέ 10.000 νεκρούς και τραυματίες. (Ο Γαβριήλ Συντομόρου, στό βιβλίο του «Σαραντάπορο, Κιλκίς, Λαχανά: οί πρώτες μας νίκες», έκδ. Ζήτρος, γράφει: «Στήν πραγματικότητα οί άπώλειες αυτές δέν πρέπει νά ξεπέρασαν τούς 8.670 νεκρούς και τραυματίες, σέ σύνολο περίπου 110.000 περίπου άνδρων τών 8 Μεραρχιών και τής Ταξιαρχίας Ιππικοϋ, πού πήραν μέρος στη τριήμερη μάχη Κιλκίς – Λαχανά). Είναι χαρακτηριστικό της μάχης ό θάνατος 10 διοικητών μονάδων, οί όποϊοι πρόβαλλαν τήν προσωπική τους συμπεριφορά και έθελοθυσία ως παράδειγμα μίμησης στους άνδρες τους. Παραθέτουμε τά όνόματα τών ήρώων, τιμώντας έτσι και τούς χιλιάδες «άγνώστους στρατιώτες» τους, πού πάντοτε θά τούς εύγνωμονεϊ τό έθνος μας: Καμάρας, Καμπάνης, Παπακυριαζής, Κορομηλάς, Καραγιαννόπουλος, Διαλέτης, Κουτήφορης, Κατσιμήδης, Χατζόπουλος, Ιατρίδης... Αίωνία ή μνήμη... Τά «κόκκαλα» τους τά ιερά πότισαν τήν λευτεριά μας.

Μαθητής μικρός τήν δεκαετία του 30, ό Σ. Λίβας, μετέπειτα στρατιωτικός γιατρός, έγραψε τίς άναμνήσεις του, μέ τίτλο «Η παλιά, μικρή μας πόλη». Σέ κείμενο μέ τίτλο «οί Μαχητές του Κιλκίς», γράφει τά έξής συγκινητικά:

«Ένα άπέραντο «Έθνικό Νεκροταφείο», πού κρύβει στά σπλάχνα του τά κορμιά χιλιάδων παλληκαριών, είναι ό τόπος μας. Καί πάνω στά κορμιά αυτά στήθηκαν τά θεμέλια αυτής τής πόλης. Καί τό σιτάρι πού φτιάχνει τό ψωμί μας, θεριεύει καί μεστώνει ρουφώντας από τή γή αίμα αντί για νερό. Κάθε λόφος γύρω μας κι ένας «κρανίου τόπος». Κάθε χωράφι κι ένας «άγρός αίματος» για νά χρησιμοποιήσω του χαρακτήρισμούς του Εύαγγελίου πού τόσο ταιριάζουν στην περίπτωση».

Τά πρώτα χρόνια, τ' αλέτρια πού όργωναν τή γή, έφεραν στην έπιφάνεια λευκά κόκκαλα «κόκκαλα Έλλήνων ιερά», άντάμα μέ σκουριασμένες ξιφολόγχες καί δερμάτινες παλάσκες, περασμένες σέ ζωστήρες πού έζωναν, κάποτε λυγερά σώματα παλληκαριών. Κι όλοι μας λίγο – πολύ, έχουμε νά θυμόμαστε πώς κάποτε, σκάβοντας τίς αύλές των σπιτιών μας είχαμε βρεϊ σκουριασμένα όπλα κι άνθρώπινα κρανία. Σάν στοιχειωμένος έμοιαζε ό τόπος μας καί τά παιδιά φοβόταν νά βγοϋν τό βράδυ από τά σπίτια τους.

Θυμάμαι τούς πρώτους περιπάτους πού κάναμε μέ τό νηπιαγωγείο, έκεϊ κοντά στους πρόποδες του Άη- Γιώργη. «Η δασκάλα μας έλεγε ότι οι παπαροϋνες στον τόπο μας, είναι πιο κόκκινες από άλλοϋ, γιατί παίρνουν τό χρῶμα τους από τό αίμα των σκοτωμένων παλληκαριών. Κι έμεις διστάζαμε νά τίς κόψουμε, από φόβο, μήπως καί ματώσουμε τά χέρια μας...» (σελ. 179).

Μαρτυρίες πρωταγωνιστών

Μεταξύ των ήρώων διοικητών συνταγμάτων πού έπεςαν στην μάχη του Κιλκίς, είναι καί ό Αντώνιος Καμπάνης, διοικητής του 8ου Συντάγματος τής 4ης Μεραρχίας. Τόν ίδιο καιρό ό γιός του Δημήτριος, ύπηρετεί καί αυτός ως στρατιώτης. Στο βιβλίο του «Αναμνήσεις του Πολέμου καί τής Ειρήνης» περιγράφει τήν σκηνή πού σπεύδει για τον «τελευταίο άσπασμόν» του ήρωϊκού σκηνώματος του γονιοϋ του. Φτάνει στή μεγάλη σκηνή πού ήταν τό χειρουργείο τής IV Μεραρχίας:

«Μπήκα στή σκηνή καί πάνω σ' ένα φορεϊο είδα τον πατέρα. Είχε τά μάτια άνοιχτά. Τό πρόσωπο γελαστό καί εύχαριστημένο. Μόνο τό στήθος του ήταν γεμάτο τρύπες. Στά χέρια του φοροϋσε γάντια καλοκαιρινά χακί, αλλά όπως ήταν σκισμένα καί κρεμασμένα, κατάλαβα ότι είχαν κοπεϊ τά δάχτυλά του. Αργότερα, όταν είδα τά κιάλια του, πού ήταν καί αυτά γεμάτα βλήματα, άντελήφθηκα πώς ή όβίδα είχε σκάσει τήν ώρα πού τά σήκωνε, για νά παρατηρήσει τίς έχθρικές θέσεις.

Τό θέαμα γιά μένα ἦταν τραγικό, ἀλλά μεγαλύτερη ἀκόμη συγκίνηση μοῦ προξένησαν οἱ ἑκατοντάδες τραυματίες τοῦ Συντάγματός του, πού περνοῦσαν καί τόν ἀσπάζονταν κλαίγοντας. Ἔκουσα μερικούς νά λένε: Ἦταν αὐστηρός, ἀλλά δίκαιος καί ἀγαποῦσε τούς ἄνδρες του».

Νομίζω πῶς ὁ ἐπικήδειος αὐτός, ἂν μπορούσε νά τόν ἀκούσει, θά τόν εἶχε ἀπολύτως ικανοποιήσει. Γιατί πραγματικά πρόσεχε ξεχωριστά τους ἄνδρες του, καί γιά νά προστατεύσει τή ζωή τούς εἶχε σκοτωθεῖ ὁ ἴδιος» (σελ. 123).

Μέ τέτοιους ἄξιους ἠγήτορες φθάσαμε στή νίκη. Ἔνας στρατός γενναίων μέ ἀρχηγούς «λιοντάρια» πῶς νά μήν ἀνέλθει στήν κορυφή τῆς δόξης καί τῆς ἀθανασίας.

Τό 1964 ἐκδίδεται τό «Ἀναμνηστικό Λεύκωμα» ἐπί τῆ 50/έτηρίδι ἀπό τῆς μάχης τοῦ Κιλκίς. Στήν σελίδα 44 διαβάζουμε: «Ἦταν δύο σύγγαμβροι ἀπό τήν Κύμη τῆς Εὐβοίας, ὁ συνταγματάρχης Ἰωάννης Παπακυριαζῆς καί ὁ ταγματάρχης Ἰωάννης Βελισσαρίου. Καί οἱ δύο λεβέντες. Τά ἀνδραγαθήματα τους ὑπῆρξαν ἀπό τά φωτεινότερα δείγματα ἀτομικῆς γενναιότητος. Οἱ δύο αὐτοί συγγενεῖς εἶχαν τσακωθῆ... σάν σύγγαμβροι πού ἦσαν. Στήν μάχη τοῦ Κιλκίς βρέθηκαν οἱ μονάδες τους νά πολεμοῦν πλάι πλάι καί ὁ συναγωνισμός τῶν δύο τσακωμένων ἔφθασε στό ἀποκορύφωμα.» Στήν τελευταία μάχη, ὅπως ἀναφέρει ὁ στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος στά ἡμιτελῆ ἀπομνημονεύματά του, ἐπῆλθε τό δράμα «...Ἦρξατο τότε σφοδρότατος καταιγισμός πυρός, κατά τήν διάρκειαν τοῦ ὁποίου οἱ 6 λόχοι τοῦ Βελισσαρίου, προχωροῦντες ταχέως ἔφθασαν εἰς ἀπόστασιν ἐφόδου ἀπό τῆς πρώτης γραμμῆς τῶν βουλγαρικῶν ὀρυγμάτων. Καί εἶδον τό ἀλησμόνητον θέαμα τῆς ἐφόδου τῶν 6 εὐζωνικῶν λόχων τοῦ Βελισσαρίου, οἱ ὁποῖοι καθ' ἅς εἶχον ὀδηγίας ὑπό τοῦ διοικητοῦ των, ἔβαλον αἰφνιδίως ταχύτατον ὀλιγόλεπτον πῦρ ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, μετά τό ὁποῖον ὤρμησαν ἀκάθεκτοι καί μέ βροντώδεις ἀλαλαγμούς ἐναντίον τῶν ἐπί τῆς πρώτης ὀφρῦος τοῦ λόφου βουλγαρικῶν χαρακωμάτων. Ἡ γραμμή τῶν ἐφορμούντων λόχων μέ τάς ἀπαστραπτούσας ὑπό τόν ἥλιον ὑπερχιλίας λόγχας ὠμοίαζεν πρός χαλύβδινην ταινία, ἡ ὁποία ἀπειλητική ἐπήρχετο ἐναντίον τῶν ἐχθρικῶν ὀρυγμάτων. Ὁ ἀγών ὑπῆρξεν μεγαλειώδης. Οἱ Βούλγαροι ἀνετράπησαν ἢ ἐξοντώθησαν διά τῆς λόγχης. Αὐτό ἦτο τό μεγαλύτερον κατόρθωμα τοῦ Βελισσαρίου καί μέ δικαίαν ὑπερηφάνειαν ἐφώναξεν εἰς τόν λοχαγόν Ζήραν, ἄλλον γενναῖον, ὁ ὁποῖος ὑπηρετοῦσεν εἰς τό σύνταγμα τοῦ Παπακυριαζῆ, τοῦ μπατζανάκη τοῦ Βελισσαρίου.

Βρέ Ζήρα, ποῦ εἶναι ὁ διοικητής σου νά δῆ;

ΖΗΡΑΣ. Σκοτώθηκε...

Εἶχε πέσει πρό ὀλίγου μόλις, μαχόμενος μέ τόν ἴδιον ἀπαράμμilon τρόπον. Καί τότε τό πρόσωπον τοῦ συγγάμβρου «ἐμαύρισε ἀπό τό πένθος». Ἔβγαλε τό πηλήκιόν του, ἔκαμε τόν σταυρό του, ἐδάκρυσεν καί ἐτράβηξεν μπροστά μέ περισσοτέραν ὀρμήν. Ἐκεῖ παρακάτω στή Τζουμαγιά, στό ὑψόμετρο 1378, τόν περίμενε κι' αὐτόν ὁ Χάρος».

Ἕνα ἐξαιρετικό βιβλίο, πραγματικός θησαυρός, πού ἀναφέρεται στή μάχη τοῦ Κιλκίς εἶναι τοῦ π. Δημητρίου Καλλίμαχου, ἐθελοντή ἱεροκήρυκος τῆς Ἐ' Μεραρχίας. Ὁ Καλλίμαχος παρακολουθεῖ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τήν μάχη παίρνει μέρος σ' αὐτήν, ἐμψυχώνει τούς στρατιῶτες, παρηγορεῖ τούς πληγωμένους καί ἀναλαμβάνει, πολλές φορές, τό βαρύ καθήκον τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν πολεμιστῶν. Τό 1942, ἐξέδωσε στή Νέα Ὑόρκη τίς ἐμπειρίες του, σέ βιβλίο μέ τίτλο: «Ἀθάνατη Ἑλλάς» Ἀπό τό ἔξοχο αὐτό πόνημα, ἀποσποῦμε κάποιες σελίδες του, στίς ὁποῖες μοσχοβολᾷ ἡ πίστη καί ἡ φιλοπατρία τοῦ στρατοῦ μας. Στήν μακραίωνη ἱστορία μας πάντοτε τό Γένος ἀγωνίζεται «ὑπέρ πίστεως καί πατρίδος» καί ματαιοπονοῦν ὅσοι θέλουν νά χωρίσουν τά δύο αὐτά «ριζιμιᾶ λιθάρια» τοῦ ἱστορικοῦ μας βίου. Ἀπό τά βάθη τῶν αἰώνων ἡ φωνή τοῦ Μακρυγιάννη μᾶς κανοναρχεῖ: «Ἡ πατρίδα τοῦ κάθε ἀνθρώπου καί ἡ θρησκεία εἶναι τό πᾶν... Καί τότε λέγονται ἔθνη, ὅταν εἶναι στολισμένα μέ πατριωτικά αἰσθήματα· τό ἐναντίον λέγονται παλιόμαθες τῶν ἐθνῶν καί βάρος τῆς γης.»

Περιγράφει ὁ Καλλίμαχος τόν θάνατο τοῦ ἥρωα Καμάρα, τήν στιγμή πού τραυματίζεται, μπροστά καί ὄρθιος, θανάσιμα:

«Γονατίζει ὁ εὐγενικός συνταγματάρχης καί μέ τό λάμπον ξίφος του ἀκόμη εἰς τά χέρια ἀπευθύνει τόν τελευταῖον πρός τούς ἄνδρας του χαιρετισμόν:

Θάρρος παιδιά, θάρρος, γενναῖοι μου!

Τό αἷμα τρέχει κρουνηδόν ἀπό τό τραῦμα καί ὁ Καμάρας σωριάζεται:

Πονῶ, πονῶ πολύ, καίομαι...

Ἵταν μετεφέρετο πρός τά χειρουργεῖα, ἀτενίσας διά τελευταίαν φοράν τούς ἄνδρας του ἐδάκρυσεν καί εἶπε:

Ἰχ, πού σ' ἀφήνω, σύνταγμά μου. Σᾶς χαιρετῶ, καλά μου παλληκάρια, καί μέ τήν εὐχὴν μου ὅλοι ἐμπρός νά δοξάσετε τήν τιμημένη μας πατρίδα!

Καί τώρα ζῆ εἰς τήν ἀθανασίαν ὁ ἀλησμόνητος Καμάρας μας, ἰδεώδης τύπος ἀνθρώπου καί στρατιώτου, ἐπιβαλλόμενος μᾶλλον μέ τήν

ἀπέραντον καλοκαγαθίαν τοῦ πατρός, παρά μέ τήν συνηθισμένην τραχύτητα τοῦ στρατιωτικοῦ.

Εὐσεβής, φιλεύσπλαχνος, ἀγαθώτατος, εὐθύς καί εἰλικρινής καί πράος, ἠδύνατο νά εἶναι καί ιδεώδης τύπος λειτουργοῦ τοῦ Ὑψίστου. Εἰς τά Βοδενά, ὅπου ἔμεινεν ἐπί μήνας τό σύνταγμα του, ἔγινεν ἱεροφάντης τῆς Ἑλληνικῆς Ἰδέας, προσηλυτίζων τά ἑτερογενῆ στοιχεῖα μέ μέσα ἀνθρωπιστικά. Καί ὅταν προυκάλει χορούς καί διασκεδάσεις καί ἑορτᾶς καί ὅταν συνωμίλει μειλίχιος στρατιώτης, πάντοτε ἐν εἶχεν ιδεῶδες, πῶς νά ἐμπεδώσῃ τήν πεποίθησιν εἰς τήν ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολήν τῆς Ἑλληνικῆς διοικήσεως. Ὅταν ἔφυγεν ἀπό τά Βοδενά, δέν ἔμεινε κανεῖς ἀδάκρυτος πάσης φυλῆς καί θρησκείας.

Αὐτός ἦτο ὁ Καμάρας, ὁ πρωτομάρτυς τῆς γιγαντομαχίας τοῦ Κιλκίς. (σελ. 71)»

Συγκινητικότερες ὅμως εἶναι καί οἱ ἀναφορές στοὺς ἀπλοὺς στρατιῶτες. Ἔδειξε ἀπαράμιλλο ἠρωισμό ὁ Ἕλληνας στρατιώτης στήν μάχη τοῦ Κιλκίς. Ἥθος ὀρθόδοξο καί ἀγάπη ἄδολη καί ἀπρασάλευτη προς τὴν πατρίδα εἶναι οἱ δύο ὁδοδείκτες πού τὸν ὀδηγοῦν στά «κρημνά τῆς ἀρετῆς».

Διαβάζουμε στήν σελίδα 165:

«Εἶδα ματωμένο γράμμα νεκροῦ· τό ἐπῆρα καί ἀνέγνωσα: (παρατίθεται ὅπως το ἔγραψε ὁ ἠρωικός μαχητής)

«Ἦνε τόρα δύο μέρες Ἀγαπημένη μου Βασιληκούλα, πού κάμωμε πόλεμο μέ αὐτά τά παληόσκυλα· μᾶς βαροῦνε πολί μί οὐβίδες· χαθήκανε πουλᾶ πεδιά θκάμας· πάγ κι' ἡ Γιανσμας τὸν πῆρε οὐβίδα τοῦ κεφάλτ. Τόρα περιμένομ σέ μιά ρεματιά νά ξαπουστάσουμ λιγουλάκι κι σί γράφο. Βασιληκούλα σί χάνο γιά τή Πατρίδα· αὐτό τό χουριό πού θέλουμ νά πάρουμ τού λέν Κιλκίδα κέ λέν πῶς τό μουσχάρη θά πλέξ στό ἔμα· ἔχο ἕνα ἔστημα πῶς κεγῶ θά πάγο νά φάγο κούμαρα νά βρό τὸν παπούλημ ἀλά νά μή κλάψσ Βασιληκούλαμ· ἄμα ἦνε γιά τί Πατρίδα δάκρια δέν ἐχ' κλάματα μοναχά γιά ὅσοι ψοφοῦν στό στρόμα· θημᾶμε τί ἔλεγε κι Μῆτρος τοῦ Παπούλ γιά τσεγναίκες τό παλιό κερὸ στή Σπάρτ: ἡ τὰς ἡ ἐπιτᾶς. Κλάματα δέ θέλο· ντροπῆς πράματα νά σκοῦζτε γιά μᾶς ἐδό τσβουλαροχτόν, ἐγκδιτάδες ντίπ κι γιά οὔλες τσατιμίες πού πράξαν σταδέλφια μας Μακεδόνοι. Μόνο ἕνα κερὶ στήν ἄγια Παρασκεβί φτάνι· γιά διαθήκ ἴνε τά πεδάκιά μας· ἄμα μιγαλόσν νά πᾶν κιφτά στόν πόλεμο, στή Πόλ μί τὸν Βουλγαροχτόνο βασιληά μας νά μνιμονεύσν τὸν τάφουν μί ἔμα.

Σί φιλό Βασιληκούλαμ πολὺ· γιά χαρά γιά τή Πατρίδα. Ἀπό ρέμα Κιλκίδας Ἀντρέας».

Μεγαλειώδης ὕμνος ἀγωνιστοῦ τῆς νέας μας ἐποποιίας. Ἀπό τό γράμμα αὐτό τοῦ ἀπλοϊκοῦ ὀρεσιβίου σπαρταρίζει θυσία τοῦ ἀθανάτου μαχητοῦ, ὅστις βαδίζει εἰς τόν θάνατον ὡς νυμφίος καί ἀπαγορεύει τά δάκρυα, ἐνθυμίζων τήν ἠρωικήν καρτερίαν τῶν Σπαρτιατίδων εἰς τήν ἀπλοϊκὴν σύντροφον τῆς ζωῆς του».

Εἶναι γνωστό πῶς ἡ μάχη διεξήχθη ἐν μέσω φοβεροῦ καύσωνος (περίπου 40 βαθμούς Κελσίου). Τά σιταροχώραφα τοῦ κάμπου του Κιλκίς, ἐξαιτίας τῶν ὀβίδων πῆραν φωτιά. Πολλοί βαριά τραυματισμένοι στρατιῶτες, μή μπορώντας νά μετακινηθοῦν, κήκαν ζωντανοί...

Ἄλλο ἠρωικό παράδειγμα αὐταπάρνησης καί ἀνδρείας στή σελίδα 76:

«Στρατιώτης τοῦ 22ου ἐτραυματίσθη εἰς τόν βραχίονα.

Τυχηρός ἦσυνα, συνάδελφε, πού πῆρες τό παράσημο, τοῦ λέγει ὁ παραπλεύρως του, αἶντε τράβα τώρα στό χειρουργεῖο...

Τί ἔκανε, λέει; Μέ μία τσουγκρανιά νά φύγω; Τό παληοτόμαρό μου βαστάει ἀκόμα· ἔχω νά φάγω καί ἄλλους ἀπ' αὐτούς τούς ἄτιμους πού σφάξανε γυναικόπαιδα!

Καί συνεχίζει τόν ἀγώνα.

Παίρνει δεύτερο βόλι καί ἐξακολουθεῖ νά μάχεται καί τό δεύτερον τραῦμα γίνεται τρίτον καί ἔπεται συνέχεια... Καί ὅταν πλέον ἡ δυνατή αἱμορραγία τόν ἀναγκάζη νά πέση κάτω, οἱ τραυματοφορεῖς, ὅταν ἐπλησίασαν νά τόν παραλάβουν, ἐπέδσαν ἐν ὄλῳ ἑπτὰ τραύματα! Καί παρεπονεῖτο ὁ Ρουμελιώτης στρατιώτης, διότι δέν ἦτο δυνατόν πλέον νά συνεχίση τόν ἀγώνα του.

Μωρ' δέν μποροῦσε νά εἶχα κι' ἄλλο παληοτόμαρο, νά βγάλω αὐτό τό τρυπημένο καί νά τό βάλω τό καινούργιο!»

Μία τελευταία μαρτυρία ἀπό τό τέλος τῆς μάχης. Ὁ Ἕλληνας στρατιώτης ἔχει συνείδηση τῆς ἀποστολῆς:

**«ὦ τριακόσιοι, σηκωθεῖτε
Καί ξανάλθετε σ' ἐμᾶς
Τα παιδιά σας θελ' ἰδῆτε
Πόσο μοιάζουνε μέ σᾶς»**

ἐψαλλε ὁ ἐθνικός μας ποιητής. Καί ὁ μαχητής τοῦ Κιλκίς ἀπό τό ἴδιο χρέος ἐμφορεῖται. Σηκώνει στίς πλάτες τοῦ τήν ἱστορία τοῦ Γένους καί «ντροπή νά ντροπιασθεῖ».

«Μετά τήν μάχην ἐγύρισα νά μεταβῶ πρὸς τά χειρουργεῖα, νά παρακολουθήσω τόν βουβόν πόνον τῶν ἠρώων. Ἦθελα νά ἐπισκοπήσω συγ-

χρόνως τήν ἀκτίνα, ὅπου διεδραματίζετο πρό ὀλίγου ἀκόμη μία ἀπό τās ἀγριωτέρας πολεμικῆς τραγωδίας τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἐνδιαφερόμενη νά ὑπολογίσω τόν ἀριθμόν τῶν εὐγενῶν θυμάτων, διά τούς ὁποίους ἤμην ὑποχρεωμένος νά μεριμνήσω πρός ταφήν καί τέλεσιν τῶν νομίμων.

Ὁ ἀπέραντος χῶρος τοῦ θεάτρου τῆς μάχης ὠμοίαζε πρός μακελλεῖον. Καί ὅταν ἀντίκρυσαι τήν φρικιαστικήν εἰκόνα καμμένων σπαρτῶν καί ψημένων σωμάτων καί εἶδα σκοτωμένους μέ τήν λόγχην στά χέρια καί μέ ἀποκρυσταλλωμένην εἰς τό πρόσωπον τήν ψυχολογίαν της ὀρμῆς καί τῆς χαλυβδίνης ἀποφασιστικότητος, ἐδάγκασα ἀσυναίσθητως τά χεῖλη ἀποθαυμάζων. Ἀγγελιοφόρος τῆς Δ' Μεραρχίας ἐστάθη καί ἤκουσα νά ἀπαγγέλη:

**Στοῦ Κιλκίς τήν ὀλόμαυρη ράχη
Περπατώντας ἡ δόξα μονάχη
Μελετᾶ τά λαμπρά παλλικάρια
Καί στήν κόμη στεφάνη φορεῖ
Γινομένο ἀπ' ὀλίγα χορτάρια
Πούχαν μείνη στήν ἔρημη γῆ.**

Ἐρημη ἡ γῆ μέ τά ὀλίγα της ἐναπομείναντα χόρτα ἐστολίζετο ἀπό τῆς ἡμέρας αὐτῆς μέ τόν στέφανον τῆς Ἀθανασίας καί τά ἄσημα ἕως χθές καί πτωχά ἐκεῖνα ὑψώματα παρεδίδοντο εἰς τήν δόξαν καί τόν θαυμασμόν τῶν αἰώνων» (σελ. 83).

Γι' αὐτό νίκησαν ἐκεῖνα τά λαμπρά παλλικάρια. Ἦταν φτιαγμένα ἀπό τή μαγιά τῶν πολέμαρχων τοῦ Εἰκοσιένα. Ἦταν φτωχά παιδιά, ἡ ψυχὴ τους ὅμως σπίθιζε ἀπό φιλοπατρία. Ἡ πατρίδα εἶναι ἡ μάνα μας καί τήν ἀγαπᾶμε καί ὅταν εἶναι φτωχή καί ἀναγκεμένη σάν σήμερα. «Φίλει τήν πατρίδα καν ἄδικος ἦ» ἔλεγε ὁ Πλάτων. Πατρίδα εἶναι οἱ τάφοι τῶν προγόνων, τά ἀγιασμένα κόκκαλα τῶν ἡρώων, τά ξωκλήσια τῆς Παναγίας μας.

«Δέν θά μοῦ πήγαινε αὐτό τό ντούφεκι, ἂν δέν ἦσουν ἐσύ γλυκό χῶμα πού νιώθεις σάν ἄνθρωπος. Ἄν δέν ἦταν πίσω μας λίκνα καί τάφοι πού μουρμουρίζουν, ἂν δέν ἦταν ἄνθρωποι, κι αν δεν ἦταν βουνά με περήφανα μέτωπα, κομμένα στόν ἥλιο μέ τό σπαθί τοῦ Θεοῦ» γράφει περήφανα ὁ Νίκ. Βρεττάκος.

«Ἡ μεγαλωσύνη στά ἔθνη δέν μετριέται μέ τό στρέμμα, μέ τῆς καρδιάς τό πύρωμα, μετριέται και μέ τό αἷμα» λέει ὁ ποιητής.

Τώρα πού μᾶς ταλανίζει ἡ κρίση καί σκύψαμε τό κεφάλι, ἄς στραφοῦμε «πίσω» γιά νά ἀντλήσουμε δύναμη. Ἄς κλείσουμε μέσ στήν ψυχὴ μας ἕνα Μεσσολόγι, ἕνα Κιλκίς, ἕνα Σαράντα καί ἄς βαδίσουμε στίς

άτραπούς τῆς ἱστορίας ὀλόρθοι. «Εἶμαστε παλαβοί ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, ἀλλά ἔχουμε γνωστικό Θεό» ἔλεγε ὁ Κολοκοτρώνης καί Αὐτός θά μᾶς σώσει. Δέν μᾶς πρέπει ὁ φόβος, καταγόμαστε ἀπό γενιές ἡρώων σάν αὐτοῦς πού δόξασαν τήν πατρίδα στόν τόπο τόν ἱερό τοῦ Κιλκίς.

Κλείνουμε μέ τούς στίχους τοῦ ἔθνικοῦ μας ποιητῆ Κωστῆ Παλαμᾶ, πού τούς ἀπήγγειλε τό 1928, κατά τά ἀποκαλυπτήρια του μνημείου πού δεσπόζει στό ἡρῶον τῆς μάχης. Ὁ ὕμνος ὀνομάζεται «ἡ Πατρίδα στούς νεκρούς της» Νά, πῶς τελείωνε ὁ ποιητής:

**« – Παιδιά μου, ὅσοι, προφῆτες μου, στρατιῶτες, ἀρχηγοί,
σάν τά λιοντάρια στήσατε κορμιά καί σάν τά κάστρα,
καί μεσ’ στή μακεδονική ματοθρεμμένη γῆ
βάλατε τήν εἰκόνα μου φερτή σάν ἀπό τ’ ἄστρα
στοῦ Λαχανά καί στοῦ Κιλκίς τήν ἐκκλησιά τήν πλάστρα,
πνοές κι ἄν πλανάστε σ’ ἄλλη ζωή, λείψανα κι ἄν κοιμάστε,
σᾶς λειτουργῶ στή δόξα μου. Μακαρισμένοι νά ‘στε».**

Πηγή : International Hellenic Association